RUSKO-ITALSKÉ[1] DIPLOMATICKÉ A OBCHODNÍ VZTAHY V DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Předkládaná práce je v prvé řadě sondou do diplomatických vztahů a vzájemných kontaktů vybraných státních útvarů v konkrétním časovém období. Tato sonda se však postupem času ukázala být téměř modelovým příkladem způsobu, jakým si ruský stát budoval své pozice na mezinárodním poli a připravoval svůj vstup na šachovnici vysoké evropské politiky. Na pozadí detailního popisu diplomatických relací mezi sílící ruskou říší na straně jedné a vybranými státy Apeninského poloostrova na straně druhé se rozehrávají širší vztahy vnitřní i mezinárodní politiky evropských států druhé poloviny 17. století.

CÍLE PRÁCE

Cílem práce je prostřednictvím komparace co nejreprezentativnějšího množství pramenů a literatury popsat průběh navázání rusko-italských kontaktů v druhé polovině 17. století, uvést tato fakta do širších mezinárodněpolitických souvislostí a odpovědět na následující otázky:

1. Kterým rokem lze datovat počátek novodobých rusko-italských vztahů?
2. Kdo byl iniciátorem a vůdčí osobností navázání rusko-italských kontaktů?
3. Jaké důvody stály v pozadí tohoto procesu?
4. Jaké byly klíčové body celého procesu?
5. Lze již za vlády cara Alexeje Michajloviče mluvit o existenci ruské diplomacie v rámci západoevropských standardů a pokud ano, jaké hlavní cíle sledovala?

[1] Plně si uvědomuji, že toto označení je nepřesné. Ve skutečnosti jde o diplomatické styky mezi ruským státem a jednotlivými samostatnými státy na Apeninském poloostrově (především Toskánským velkovévodstvím a Nejjasnější republikou Benátky). Tohoto zjednodušujícího souhrnného označení jsem se rozhodla použít pod vlivem terminologie základních prací k tématu, z nichž vycházím.

ZÁKLADNÍ PRAMENY a LITERATURA

Hlavní důraz předkládané studie leží v práci s archivním materiálem a některými významnými pramennými edicemi. V Rusku se edice k dějinám vlastní země začaly vydávat již v druhé polovině 18. století. I edice, kterou ve své práci hojně využívám - *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rossii s děržavami innostrannymi*, začala vycházet poměrně záhy, v první polovině 19. století v Petrohradě. Původním záměrem bylo vytisknou kompletní soubor dokumentů k dějinám diplomatických vztahů Ruska. Vydáno však bylo pouze deset svazků. Naprostá většina, devět svazků, jež vyšly v letech 1851-1863, je věnována diplomatickým vztahům s německými císaři od roku 1488 do vlády Petra I. Poslední, desátý svazek edice, jenž je zásadním zdrojem pro poznání minulosti italsko-ruských vztahů, byl vydán v Petrohradě roku 1871. V tomto svazku jsou publikovány veškeré dostupné materiály Posol´ského prikazu vážící se jak k italským diplomatickým cestám na území ruského státu, tak k ruským poselstvům, jež byla vypravena na Apeninský poloostrov.

Soubor dokumentů této sbírky, jejichž hlavní část spadá až do druhé poloviny 17. století, otevírají materiály vážící se k výpravě posla Istomy Ševrigina,[2] jenž byl roku 1580 poslán k římskému papeži Řehoři XIII. se stížností na Štěpána Báthoryho. Tato cesta a následné vyslání Antonia Possevina do Moskvy byly na více jak sedmdesát let posledním oficiálním kontaktem mezi jakýmkoliv státem na Apeninském poloostrově a ruskou říší.

Období dlouhého mlčení přerušili až Benátčané, kteří roku 1655 vyslali za ruským carem svého diplomata Alberta Viminu. Zápis z Viminovy cesty je tedy nejen

[2] „Opravlenija goňca Istomu Ševrigina k Rimskomu Pape Grigoriju XIII s predloženijem, čtoby on Papa otvodil Polskago Korolja Stefana Batorija kak ot družby i sojuza s Turkami, kak i krovoprolitija s Rossieju, i čtob prodoržal po primeru predmestnikov svoich perepisku i peresylku črez poslov s Rossijskimi Gosudarjami“, in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rosii s děržavami inostrannymi*, t. X, s. 5 - 38. Více o tomto jednání viz LICHAČEV, N. P.: „Antonij Possevin i Istoma Ševrigin“, in: *Vestnik všemirnoj istorii*, 2/1900 a Kapitola I. předkládané práce.

dalším z dokumentů publikovaným ve sbírce *Pamjatniki*,[3] ale hlavně jediným, který mapuje cestu italského diplomata po Rusku. Veškeré následující cesty již vedly opačným směrem - tedy z Ruska na Apeninský poloostrov.

Soubor pramenů vážící se k několika ruským po sobě jdoucím poselstvům otevírá oficiální tzv. Statějnyj spisok poselstva Ivana Ivanoviče Čemodanova a Alexeje Posnikova[4] z let 1656 až 1657. Toto poselstvo bylo prokazatelně první, které po přerušení rusko-italských kontaktů v první polovině 17. století vycestovalo směrem na Apeninský poloostrov. Ke stejnému poselstvu se váží ještě další dva soubory dokumentů. Jeden má poněkud volnější charakter a přibližuje nám některé neznámé detaily,[5] druhý je oficiálního rázu a obsahuje především zápisy ekonomické povahy.[6]

---

[3] „Dělo o prijezdě Veněcianskago poslannika Alberta Vimina. 1655-1656 g.“, in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rosii s děržavami inostrannymi*, t. X., S. Petěrburg 1871, s. 810-930.

[4] „Statějnyj spisok poslannikov stolnika Ivana Ivanoviča Čemodanova i djaka Alekseja Posnikova bytnosti ich v Veněcii dlja predstavlenija žalob na Poljakov i Švedov, narušivších mirnye s Rossijskim Gosudarstvom dogovory, i dlja istrebovanija v zajmy po pričině vojennych obstojatělstv, zolotych i efimkov, skolko im možno budět dat. 1656-1658 gg.“, in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rosii s děržavami inostrannymi*, t. X., S. Petěrburg 1871, s. 932 - 1150.

[5] „Rospis, v kotorych mesjacejach i čislech, po ukazu V. G-rja, Carja i V. Knjazja Alexeja Michajloviča, vseja Velikija, i Malyja, i Belyja Rosii Samoděržca, E. Car. Vel.va, poslanniki, stolnik Ivan Ivanovič Čemodanov, da djak Alexej Posnikov, na jego gosudarevu službu, v Viniceju, ot Archangelskogo goroda na korabljach pošli i morem šli, i k kotoromu gorodu k karabelnoj pristaniji prišli, i kakimi mesty ot goroda šli, i čto v kotorom gosudarstve gorodov i vsjakogo stroenija viděli“, in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rosii s děržavami inostrannymi*, t. X, S. Petěrburg 1871, s. 1151 - 1176.

[6] „Kniga prichodnaja Gosudareve, Careve i V. Knjazja Alexeja Michajloviča, vseja Velikija, i Malyja i Bělyja Rossi Samoděržca, kazně-revenju i soboljam, čto poslano v Viniceju s poslaniki, s stolnikom i naměstnikom Pereslavskim s Ivanom Ivanovičom da s djakom s Alexejem Ivanovičem Posnikovym, iz Posol´skogo Prikazu i iz Prikazu Bolšije Kazny, i čto vzjato, po gosudarevu ukazu i po gramotě, u Archangelskogo goroda na projezdě v podvody suchovo puti pjatsot efimkov v nyněšněm v 164-m godu.“, in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rosii s děržavami inostrannymi*, t. X, S. Petěrburg 1871, s. 1177-1188.

Dalším poselstvem byla výprava z let 1659 až 1660 vedená Vasilijem Lichačevem a Ivanem Fominem.[7] Vedle informací z citovaného oficiálního dokumentu uchovaného v archivu Posol´ského prikazu máme možnost probádat i další dokument úzce se vážící k této cestě, který však nebyl zařazen do sbírky *Pamjatniki.* Ač by se dle téměř shodného titulu[8] mohlo zdát, že jde o variantu, či o opis oficiálního zápisu, opak je pravdou. Na fakt, že tento text nevychází z dokumentu zachovaného v Moskevském archivu zahraničních věcí, poprvé upozornil již Čertkov[9] a Brükner.[10] Pravděpodobně se jedná o osobní zápis cesty uchovávaný v rodině Lichačevů. Pro tuto variantu sice chybí prokazatelné důkazy, pravdou však zůstává, že na rozdíl od oficiálního spisku, je tento dokument mnohem volnější, popisuje zdánlivě podřadné záležitosti, neobsahuje oficiální formule či kompletní tituly a především informuje nás o událostech, které v oficiálním dokumentu popsány nejsou.

V roce 1662 vypravil car Alexej další poselstvo, v jehož čele tentokrát stáli Ivan Željabužskij a Ivan Davydov.[11] I když jejich cílem nebyly pouze státy

---

[7] „Statějnyj spisok poslannikov Vasilija Lichačeva i djaka Ivana Fomina bytnosti ich vo Florencii s blagodarenijem za učeněnnoje byvšim v Venecii Rossijskim poslannikam Čemodanovu i Posnikovu vspomoženije i s objavlenijem o soizvoleniji Gosudarja darovať florentincam torgovija listy. 1659-1660“, in: *Pamjatniky diplomatičeskich snošenij drevněj Rosii s děržavami inostrannymi*, t. X, 1871, s. 509 - 670.

[8] „Statějnyj spisok Posol´stva Dvorjanina i Borovskogo Naměstnika, Vasilija Lichačeva, vo Florenciju, v 7167 (1659) god.“, DRV t. IV, 1788, s. 339 - 359. Ruské práce tento pramen znají a uvádějí pod vícero názvy např. *Žurnal putěšestvija* (BRÜKNER, A.: *Russkije diplomaty-turisty v Italii v XVII stoletii*, Russkij Vestnik, t. 128/130, Moskva 1877), nebo *Rospis dorogy* (KAZAKOVÁ, N, A.: *Statejnyje spiski russkich poslov v Italiju kak pamjatniki literatury putešestvij* (seredina XVII v.), TODRL. Italské práce pramen uvádějí pod jednotným názvem *Resoconto di viaggio.*

[9] ČERTKOV, A.: *Opisanije posol´stva otpravlennogo v 1659 g. ot carja Alekseja Michajloviča k Ferdinandu II. Velikomu gercogu Toskanskomu*, Russkij istoričeskij sbornik 1840, t. III, kn. 4.

[10] BRÜKNER, A.: *Russkije diplomaty-turisty v Italii v XVII stoletii*, Russkij vestnik, t. 128-130, Moskva 1877.

[11] „Spisok s statějnogo spiska poslov Ivana Željabužskago a i djaka Ivana Davydova bytnosti ich vo Florencii i v Venezii, dlja uverenija vzaimnoj meždu jimi i gosudarem družby i s izvestijem o dozvoleniji florentincam i veněcinam svobodnoj torgovli v Archangelske i v Moskve, a takže i dlja razvedanija, počemu ot nich ně posilajut posly v Rosiju. 1662 - 1663“, in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rosii s děržavami inostrannymi*, t. X, s. 672 - 802.

Apeninského poloostrova, nýbrž také Anglie, v citovaném svazku edice nalezneme pouze tu část, jež se váže k cestě do Itálie.

Po tomto poselstvu následovala více jak dvacetiletá odmlka, kterou přerušili až Alexejovi nástupci carevna Sofie Alexejevna a carové Ivan a Petr, kteří v lednu roku 1687 přikázali Ivanu Michajloviči Volkovovi, aby poté, co dokončí své pověření u římského císaře, které plnil v rámci poselstva Borise Petroviče Šeremetěva, opustil Vídeň a vydal se s novým poselstvím do Benátek.[12]

Své záznamy o Volkovovu poselstvu si vedla i benátská strana. Jejich část zůstala zachována v ruských překladech a výpisech, které byly vyhotoveny nedlouho po vzniku originálů a uloženy spolu s ostatními dokumenty v archivu Posol´ského prikazu.[13] Říše Alexeje Michajloviče vedená nyní „triumvirátem" jeho dětí Ivanem, Petrem a Sofií přesvědčila zbytek Evropy o své moci a nepostradatelnosti, uzavřela za pomoci ostatních evropských mocností tzv. věčný mír s Polskem a otevřela tím dveře svému vstupu do evropské protiturecké aliance. Rusko modernizovalo i svoji „komunikační politiku" a začalo si s okolním světem vyměňovat informace pomocí staronového média – pošty.[14] Díky míru s Polskem se mu otevřela příležitost navázat se na bezmála celoevropskou síť moderních poštovních stanic, díky nimž proudily Evropou až překvapivě čerstvé informace.[15] Tato skutečnost změnila i ráz pramenů, nyní bylo

---

[12] „Statějnyj spisok poslanika djaka Ivana Volkova bytnosti jego v Veněcii, s objavlenijem o zaključennom s Polšeju večnom mire i s trebovanijem vzaimnoj protiv Turkov posylki vesnoju vspomogatělnago vojska 1687-1688 gg.", in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rosii s děržavami inostrannymi*, t. X., S. Petěrburg 1871, s. 1388 - 1576.

[13] „Kniga veněcianskaja, a v něj otpusk v Veněcyju v poslannikach djaka Ivana Volkova 195-go godu i prijezd jego, v něj že V. G-rej gramoty k Veněcyjskomu knjazu i k Senatu i k nim V. G-rem veničejskie gramoty, prisylannyje o rozdnych dělech črez počty 195-go, 196-go, 197-go godov, da otpusk v Veněcyju poslannogo greka jeromonacha Ioannikija Likudija vo 197-m godu", in: *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rosii s deržavami inostrannymi*, t. X., S. Petěrburg 1871, s. 1202 - 1386.

[14] Po Andrušovském příměří, kdy do čela Posol´ského prikazu byl jmenován Ordin Naščokin. Jeho zásluhou došlo k propojení ruské vnitřní sítě s Vilnem a Rigou. Díky otevřenosti Ordina Naščokina se začaly do ruštiny také překládat zahraniční noviny - tzv. kuranty. Přísně utajované zprávy o dění v Evropě pořizované na základě výtahů z tehdejšího tisku pro carský dvůr – viz *Vesti-Kuranty*, Moskva 1996.

[15] DROB, J. A.: *Obieg informacji w Europie w połowie XVII wieku (w światłe drukowanych i rękopismiennych gazet w zbiorach watykańskich)*, Lublin 1993.

již možné vycházet nejen z oficiálních zápisků jednotlivých poselstev, oficiálních listů či dokumentů, ale i ze zpráv poštovních.[16]

Za nesmírně přínosnou považuji možnost, že většinu výše zmiňovaných poselstev můžeme sledovat i díky archivním materiálům italské provenience. Právě příležitost vzájemně komparovat informace z obou stran je dle mého názoru jedinečnou šancí dobrat se k plastickému a vysoce důvěryhodnému popisu skutečného průběhu italsko-ruských kontaktů druhé poloviny 17. století.

Převážná část materiálů popisujících průběh daných poselstev očima toskánské strany je shromážděna ve sbírce *Documenti, che si conservano nel Archivio di Stato in Firenze, sezione medicea, riguardanti l´antica Moscovia (Russia). Testo italiano e latino copiato dai documenti originali, colla traduzione in russo dal conte Michele Boutourlin*, vydané ve Florencii roku 1859. Sestavitel této sbírky Michail Buturlin byl potomkem významného ruského rodu, který opustil svoji vlast a usadil se v Toskánsku. Rodina Buturlinů stála za snahou jednoho z prvních představitelů nově se formujícího Státního archivu, Carla Rediho, shromáždit, opsat a seřadit všechny dokumenty týkající se rusko-toskánských bilaterálních vztahů. Michail Buturlin posléze opatřil veškeré materiály ruským překladem.

Tato rozsáhlá edice je tematicky členěna do dvou částí. První obsahuje 57 dokumentů přímo se týkajících poselstva z roku 1656. Vedle zpráv popisujících první kontakty s Rusy v Livornu je zde i soubor dokumentů mapujících jejich další cestu po Itálii, pobyt v Benátkách a následnou cestu až na samé hranice Apeninského poloostrova. Soubor uzavírá dobový popis moskevského knížectví, jehož původ není zcela jasný - *Dopis pána N. panovi N. do Boloně s popisem moskevského knížectví v roce 1657.* Posledním dokumentem první části je zpráva, která doplňuje předcházející dopis všeobecnými geograficko-politickými informacemi o ruské říši.

Druhá část edice není tematicky jednotná, jsou do ní zařazeny jakékoliv dokumenty mající vazbu k bilaterálním vztahům. Např. osobní korespondence Cosima III. Medici s carevnou Sofií, či cary Ivanem V. a Petrem I. Součástí jsou i relace o situaci ve Švédsku, Polsku, Livonsku, či na Litvě. Jsou zde zařazeny i nahodilé zprávy staršího data jako kopie papežské buly z roku 1439, či

[16] Viz „Kniga veněcianskaja... gramoty, prisylannie o rozdnych dělech črez počty 195-go, 196-go, 197-go godov...“, *Pamjatniki*, s. 1322 - 1386.

Guicciardiniho popis přijetí poselstva Ivana III. roku 1493 na milánském dvoře a zprávy toskánských agentů Filipa Talduciho a Jakoba Angeliho při polském dvoře z let 1578 - 1586. Celá edice obsahuje 124 dokumentů.

Kromě nelogického uspořádání však tato edice trpí i mnoha dalšími neduhy, z nich některé jsou velmi podstatné. Například existuje celá řada relevantních archiválií, které do sbírky nebyly vůbec zařazeny. Tyto chyby[17] pomohla odhalit práce s archiváliemi Státního archivu ve Florencii, především jeho rozsáhlými medicejskými fondy.[18] Při shromažďování italsky psaných dokumentů, týkajících se daného poselstva, bylo nutné konfrontovat Buturlinovu sbírku s dosud nepublikovanými archivními materiály.[19] Například ze svazku (inserto) číslo 14 nebylo přepsáno šest dokumentů ze stran 17r až 19v (snad pro jejich velmi špatnou čitelnost) a opomenut byl i celý svazek 15. Buturlinova edice bohužel také část dokumentů omylem zařadila k jiným poselstvům.

---

[17] Na některé nepozornosti v chronologii listin i neznalost různorodosti italského kalendáře v závislosti na rozdrobenosti území upozornili již E. Šmurlo a A. Crino. Viz ŠMURLO, E. F.: *Posol´stvo Čemodanova i Rimskaja kurija*, Zapiski Russkago Naučnago instituta v Bělgradě, vyp. 7, Bělegrad 1932, s. 3 an; CRINO, A. M.: *Rapporti culturali, diplomatici e commerciali degli Zar di Russia con i Granduchi di Toscana e Venezia nel ´600*, Annali della facoltà di Economia e Commercio in Verona, 1966-1967, serie II, vol. I, s. 3 - 44. Moje postřehy viz především Kapitola III předkládané práce.

[18] Archivio di Stato a Firenze, Archivio Mediceo, Miscellanea medicea, (sec. XVI-XVIII). Hlavně speciální sekce označená jako: *Documenti estratti dall'Archivio mediceo del principato, in parte utilizzati da Riguccio Galluzzi per la sua Istoria del granducato di Toscana sotto il governo della casa Medici, edita a Firenze nel 1781*. Především části: *Lettere di granduchi e principi di casa Medici* (dopisy velkovévodů medicejského rodu), *Notizie sulle magistrature fiorentine e senesi* (zprávy florentské a sienské magistratury), *Diari di etichetta ossia registri del cerimoniale vigente alla corte medicea* (zápisy o průběhu ceremonie a etikety medicejského dvora), *Notizie e documenti su Stati italiani* (zprávy o ostatních italských státech) a *Altre curiosit*à (nazařazené zajímavosti).

[19] Konkrétně například: Archivio di Stato a Firenze, Miscellanea Mediecea, filza 102, inserto 13 - 15. I 13: *Lettere e relazioni sui viaggi degli ambasciatori russi a Venezia, Pisa, Firenze e al Gottardo per Basilea.* (Dopisy a zprávy o cestách ruských poslů do Benátek, Pisy, Florencie a přes Gotthard do Basileje). I 14: *Lettere, minute, copie, e appunti riguardanti gli ambasciatori moscoviti.* (Dopisy, minuty, kopie a poznámky týkající se moskevských poslů). I 15: dva originální ruské listy (doporučení a potvrzení poslání, jímž car Alexej pověřil své poselstvo) a jejich italský překlad.

Vedle výše jmenovaných pramenů, jež byly pro moji práci klíčové, jsem pracovala i s dalšími doplňujícími materiály. Například s prameny, které někteří badatelé označují - dle mého názoru, jenž podrobněji rozebírám v následujících kapitolách, nesprávně - za počátek italsko-ruských kontaktů, tedy *Dopis Borise Godunova určený benátskému patriciovi Jacopu Aloisiu Cornarovi*.[20] Dále s korespondencí cara Borise s toskánským velkovévodou Ferdinandem I. Medici z roku 1603, aby povolil svým poddaným židovského původu Lussiovi a jeho synům Abrahamovi, Isakovi a Mateovi obchodovat s ruským a italským zbožím.[21] Nebo jednotlivé dopisy odhalující pozadí Ševriginova poselstva: *Dopis G. Albertiho toskánskému velkoknížeti ze dne 16. května 1581*,[22] *Dopis toskánského vyslance v Benátkách Andrei Landina z 15. dubna 1581*,[23] a *ze dnů 5., 8., 18., a 28. srpna*,[24] nebo ze zápisků Antonia Possevina.[25] Pro osvětlení detailů rusko-polského jednání ve Vilně, které sehrálo důležitou roli především v postojích papežské stolice k prvnímu a nejdůležitějšímu ruskému poselstvu z roku 1656, jsem využila i materiály jednoho z vyjednavačů - Petra Vidoniho.[26] Jistá část pramenů, jež také mohou sloužit především k doplnění celkového klimatu evropské diplomacie druhé poloviny 17. století a politiky papežského dvora

[20] Uváděno je i jméno Jacopo Cornelio. Dokument uložen v Biblioteca Ambrosiana a Milano, Pinelli, R 94.

[21] Dopisy jsou uloženy v Archivio di Stato a Firenze, Miscellanea Medicea, 102.

[22] Archivio di Stato a Firenze, Fondo mediceo, filza 433, s. 80.

[23] Archivio di Stato a Firenze, Fondo mediceo, filza 746, s. 189.

[24] Archivio di Stato a Firenze, Fondo mediceo, filza 756, s. 534 - 552.

[25] POSSEVINO, A.: *Moscovia*. Po raz pierwszy w całosci przetłumaczyl ks. Albert Warkotsch, Warszawa 1988; GRAHAM, H.: *The Moskovia of Antonio Possevino*, Pittsburgh 1977; GODOVIKOVA, L. N.: *Istoričeskije sočiněnija Possevino o Rosii*, Moskva 1970; CACCAMO, D.: „Conversione dell´islam e conquista della Moscovia nell´attivita diplomatica e letteraria di Antonio Possevino“, In: *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, a cura di Vittore Branca, Firenze 1973; SCADUTO, M.: „Ivan il Terribile e Antonio Possevino“, In: *Civilta Cattolica* 150/1959; PIERLING, P.: *Bathory et Possevino. Documents inedits sul les raports du Saint Siege avec les Slaves*, Paris 1887.

[26] „Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den Ersten Nordischen Krieg aus den Jahren 1655-1658 von Dr. Artur Levinson“, *Archiv für österreichische Geschichte*, 95 Band, Wien 1865-.

pořídil francouzský badatel A. Theiner z fondů vatikánských a vídeňských archívů.[27]

Literatura

I když důraz předkládané studie leží především v práci s primárními prameny a přesto, že jsem bohužel za celou dobu svého bádání neobjevila žádnou práci, která by systematicky popsala a hodnotila průběh navazování rusko-italských diplomatických a obchodních kontaktů, existuje bohatá škála sekundární literatury, která je obdobně neopomenutelná.

Při shromažďování a studiu literatury, která by mi mohla pomoci odpovědět na základní cíle mé práce, jsem vycházela z několika předpokladů. Bylo nutné shromáždit informace o ruské zahraniční politice daného období, dále pokusit se proniknout do systému způsobu vysílání poselstev a zmapovat jejich četnost a geografické i ideové cíle, ale především zaměřit se konkrétně na oblast Apeninského poloostrova a jeho kontakty s ruským státem a naopak. Zatímco první dva okruhy nabízejí bohatou škálu nejrůznějších monografií, sborníků i dílčích příspěvků, historické práce, jež by mapovaly italsko-ruské vztahy konkrétně v období druhé poloviny 17. století, jsou relativně chudé.

Základní informace týkající se dané problematiky lze pochopitelně získat z četných rozsáhlých syntéz ruských dějin.[28] Obsáhlé dějiny Ruska, jež se vymykají vyšším zájmem o italsko-ruskou problematiku, sepsal ruský profesor působící dlouhá léta v Římě, ale později například i v Praze – E. F. Šmurlo.[29] V části knihy

---

[27] Theiner, A.(ed.): Monuments historiques relatifs auxregnes ď Alexis Michaélowitch, Féodor III et Pierre le Grand, Roma 1859.

[28] Za mnohé např. SOLOVJEV, S. M.: *Istorija Rossii s drevnějšich vremen*, (především) kniga VII., tom 13-14, Moskva 1962. Konkrétně např. o vlivu Sofie Palailogovny (s. 48 an), o osobnosti Ordina Naščokina (s. 95 an), o obecném vlivu západu na Rus v XVII. století (s. 103 an), o překladech západních knih, slovnících, učebnicích (s. 135), o roli Posol´ského prikazu (s. 143 an), Matvejev (s. 144 an), Jurij Křižanič (s. 154 an), popis každodennosti v Rusku usazených cizinců – deník Patrika Gordona (s. 174 an), diplomatická aktivita v boji proti Turkům v 80-tých letech a obchodní dohody (1688 Braniborsko, 1689 Prusko), Dolgorukého poselstvo do Francie a následná francouzská cesta na Rus (s. 410 an), prozápadní orientace bratrů Golicynů (s. 435 an), či Velké poselstvo cara Petra I. (s. 549).

[29] ŠMURLO, E.: *Storia della Russia*, vol. I., *Dalle Origini a Pietro il Grande*, Publicazioni dell´istituto per l´Europa Orientale, Roma 1928.

přímo se vážící k rusko-italským vztahům[30] definuje základní předpoklady novověkých rusko-italských vazeb: Rusové nikdy nezapomněli na ohrožení ze strany západní církve reprezentované Římem, ovšem zároveň cítili nutnost prolomit dosavadní izolaci. Šmurlo přináší základní informace o dění v polovině 17. století, kdy Rusové nejenže zorganizovali na Apeninský poloostrov několik diplomatických cest,[31] ale zaznamenány jsou i jejich „turistické" výpravy do věčného města,[32] mnohem častější překlady latinských (ale i polských a německých) textů, přepisy převážně italsky a německy psaných novin[33] a jednotlivých zpráv o význačných evropských politických událostech. Díky Šmurlově dlouhém pobytu na Apeninském poloostrově, jeho studiu v mnoha místních archivech i knihovnách jsou v jeho celoživotní práci významně zastoupeny i monografie základním způsobem osvětlující také dřívější etapy rusko-italských kontaktů[34] a jeho bádání má mnohem hlubší přesah: dotýká se nejen Svatého Stolce, ale i dalších státních útvarů Apeninského poloostrova. Právě tyto přesahy byly pro mne velice významné, neboť přes neopomenutelnost všeobjímající kuriální politiky,[35] se můj zájem soustředil především na Florencii a Benátky.

---

[30] ŠMURLO, E.: *Storia della Russia*..., Relazioni con l´Italia, s. 196 an.

[31] V knize jsou zmíněny cesty Čemodanova, Lichačeva, Željabužského, Kellermana, Menesia, Volkova i Likudia. Vše i se základními údaji o cestě a jejím průběhu, viz s. 196, pozn. 1.

[32] Šmurlo odkazuje na práci Titova, jenž v roce 1911 publikoval anonymní ruský rukopis pocházející z druhé poloviny 17. století (s jistotou víme, že po roce 1642) a popisující krásy svatých míst v Římě. Nemohu však souhlasit s jeho závěrem, že „šlo patrně o prvního ruského poutníka v apoštolském městě" (tamtéž, s. 196). Z prací G. Dell´Agaty (Dell´AGATA, G.: *Antiche iscrizioni ciriliche nel Duomo di Lucca,* Richerche Slavistiche XX-XXI/1973-74, s. 5-14.) a S. Marconcini (MARCONCINI, S.: *Rapporti tra la Moscovia e la Santa Sede nella seconda meta del XVI secolo.* Tezi di laurea, Pisa 1997) víme o mnoha dalších důkazech pobytu ruských poutníků na Apeninském poloostrově a to i již v mnohem starších dobách.

[33] Ty se dle Šmurla objevují až s nástupem Petra I., ovšem ve skutečnosti byly první pokusy zaznamenány již díky iniciativě Ordina Naščokona a později i Matvejeva.

[34] ŠMURLO, E.: *Kurie a pravoslavný východ v letech 1609-1654*, Praha 1928. Zde i materiály archivu Propaganda fide v Římě, kde Šmurlo pracoval v letech 1905-1917.

[35] Studie kuriální politiky vůči sílícímu pravoslavnému protipólu je nesmírně rozsáhlá. Viz: PIERLING, P.: *La Russie et le Saint-Siège*, Paris 1896 – 1910, TÝŽ: „Russi a Roma al tempo d´Innocenzo XII (1698)", In: *Civiltà Cattolica*, Roma vol. III.; TÝŽ: *Bathory et Possevino. Documents inedits sur les rapports du Saint Siege avec les Slaves*, Paris 1885; TÝŽ: *Papes et*

I když Šmurlovy práce jsou v mnoha ohledech nedocenitelné,[36] dle mého názoru poněkud podhodnotil význam, který rusko-italským vztahům přisoudil. Nemohu souhlasit s jeho hodnocením prvního ruského poselstva jako „nedůležité epizody v dějinách Ruska“ či „mikroskopické události v samotné Itálii, která na ně (poselstvo Čemodanova a Postnikova, pozn. aut.) zapomněla patrně již den po jeho odjezdu“.[37] Naopak, ve své studii docházím k závěru, že šlo o významný a nepřehlédnutelný mezník, což potvrzují nejen pozdější bádání, ale také sami Italové, kteří hodnotí příjezd a pobyt ruských poslů jako výjimečnou událost.[38]

Tsars (1547 - 1597). D´apres de documents nouveaux, Paris 1890; TÝŽ: *Un nonce du Pape en Moscovie. Preliminaires de la treve de 1581*, Paris 1884; WINTER, E.: *Russland und das Papstum*, Berlin 1960; TÝŽ: „Russland und das Papstum“, In: *Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas*. Band VI, Teil I., Berlin 1960; ŠMURLO, E.: *Le Saint-Siège et l´Orient Ortodoxe Russe 1609 – 1654*, Prag 1924; TÝŽ: „Rimskaja kurija na russkom a pravoslavnom vostoke v 1609 - 1654 godach“, In: *Publikace Archivu Ministerstva Zahraničních věcí*. Řada 1, 4. Praha 1928; TÝŽ: „Rom und Moskau im Jahre 1657“, In: *Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*, Berlin 1/1931; TÝŽ: *Pojezdka B. P. Šeremetěva v Rim i na ostrov Maltu*, Praha 1929; TÝŽ: *Rossija i Italija. Sbornik istoričeskich materialov i issledovanij, kasajuščichsja snošenij Rosii s Italiem*, vol. I, S. Petěrburg 1907; vol. III, Petrograd 1915, vol. IV., Leningrad 1927. Nověji pak PLATANIA, G.: *Rzeczpospolita, Europa e Santa Sede tra interesse ed ostilità*, Viterbo 2000. O kuriální politice vůči otomanskému impériu viz PETROCCHI, M.: *La politica della Santa Sede di fronte all´invasione ottomana (1444 – 1718)*, Napoli 1955.

[36] Obrovský je Šmurlův přínos v objevení pramenů v římských archivech. Jde především o zprávy jednotlivých nunciatur (florentské, benátské, boloňské, ferrarské německé a polské). Viz ŠMURLO, E. F.: *Posol´stvo Čemodanova i Rimskaja kurija*, Zapiski Russkago Naučnago instituta v Bělgradě, vyp. 7, Bělehrad 1932.

[37] ŠMURLO, E. F.: *Posol´stvo Čemodanova...*, s. 1.

[38] Například dobový popis nálady v Toskánsku z pera bohužel neznámého autora podepisujícího se pouze jako *Aff. e obbl.mo servo E.*, který píše: „Si vive da per tutto in hoggi alla moscovita, e fino i ragazzi piu plebei sono migliori geografi della Moscovia che delle strade di Camaldoli. Tutto il giorno si discore di quel paese et invece do sentire Peterola e Brozzi s´intende Smolenscho e Vobscho.“ „Žije se tu v dnešní dny naprosto moskevsky, a dokonce i ti nejméně vzdělaní kluci jsou lepší v zeměpise Moskovie než ulic Camaldoli. Celé dny se nemluví o ničem jiném než o té zemi a místo aby člověk slyšel o Peterole či Brozi (místa v Toskánsku – pozn. aut.), slyší o Smolensku a Vobsku.“ Viz Archivio di Stato a Firenze, Carte Strozziane, I serie 363, citováno v CRINO, A. M.: „Rapporti culturali, diplomatici e commerciali degli Zar di Russia con i Granduchi di Toscana e Venezia nel ´600“, In: *Annali della facoltà di Economia e Commercio in Verona*, 1966-1967, serie II, vol. I., s. 242. Viz také zprávy v místním livornském listě *Atti livornesi*, který vycházel s jistotou již v polovině 17. století a v Giuseppe Vivoliho *Annali di Livorno*.

Při hodnocení poselstev vypravených na Apeninský poloostrov bylo nezbytné znát širší souvislosti a především zhodnotit význam italských poselstev v porovnání s cestami do jiných destinací.[39] K tomuto účelu lze vyjít ze základního přehledu ruských zahraničních diplomatických cest, který přináší Bantyš-Kamenskij.[40] I když patrně nejucelenější přehledovou prací je dílo V. V. Pochlebkina[41], které ze starší práce Bantyše-Kamenského v mnohém vychází. Pro období 15. a 16. století je cenná práce V. E. Syroječkovského[42] a nově také badatelky A. L. Choroškevičové, která se věnuje především období vlády cara Ivana Hrozného.[43] Mezi základní práce obsahující informace o zahraniční politice a jednotlivých poselstvech patří i kniha V. O. Ključevského,[44] která mapuje některé dobové zprávy z pera cizinců,[45] jež navštívili ruský stát, a popsali specifika jeho uspořádání, přírodních podmínek, obchodu, ale i například způsobu

[39] Výborně zpracována je např. tématika anglicko-benátských vztahů. Viz: VILANI, S.: *Relazioni degli ambasciatori veneziani in Inghilterra*, přístupné na internetu, www.eliohs.unifi.it. V českém prostředí se této tematice věnovala PICKOVÁ, D.: *Anglo-ruské vztahy ve 2. polovině 16. století*, Praha 1992.

[40] BANTYŠ-KAMENSKIJ, N. N.: *Obzor vněšnych snošenij Rosii (po 1800 god)*, II. (Germania i Italia), Moskva 1894.

[41] POCHLEBKIN, V. V.: *Vněšnaja politika Rusi, Rossiji i SSSR za 1000 let v imenach, datach, faktach*, Vypusk II. Kniga 1. Vojny i mirnyje dogovory, Moskva 1995.

[42] SYROJEČKOVSKIJ, V. E.: *Gosti-surožane*, Moskva 1935, konkrétně k vazbám na Itálii strany 18-21, 68-75.

[43] CHOROŠKEVIČ, A. L.: *Rossija v sistěme meždunarodnych otnošenij serediny XVI. věka*, Moskva 2003. Díky mnohaletému soustředěnému studiu nejrůznějších aspektů vlády Ivana IV. autorka velmi dobře popsala ambiciózní politiku mladého ruského státu. Potvrdila ovšem, že zahraniční politika a s ní úzce spojená uznání carského titulu nebyla tehdy ještě řešena diplomatickou cestou, ale převážně silovými prostředky. Pro jakékoliv další bádání v této oblasti jsou velmi cenné pasáže popisující genezi vzniku fobie z ruského státu, která ovlivňovala jeho zahraniční politiku po mnohá další staletí.

[44] KLJUČEVSKIJ, V. O.: *Skazanija inostrancev o moskovskom gosudarstve*, Petěrburg 1918 (poprvé Moskva 1866).

[45] Pro druhou polovinu 17. století Ključevskij pracuje s dokumenty Meyerberga (1661), de Carlisleho (1663), Samuela Colinse (1659 – 1667), Jeana Struyse (1668, 1670), Jakoba Reitenfelse (1671 – 1673), Francisca de Bottoniho a Johana Terlingera (1675), Bernarda Tannera (1678), jezuitskému misionáře Avrila (1686), Neuvilla (1689) a císařského sekretáře I. G. Korba (1698, 1699). Více tamtéž s. 13 – 15.

přijetí vyslanců.[46] Na Ključevského průkopnickou práci v pozdější době navázali mnozí další historikové, kteří se zabývali dějinami ruské diplomacie, např. A. S. Miljukin.[47] Velmi užitečné jsou i příslušné pasáže Zabjelinovy monografie věnující se vnitřnímu uspořádání chodu carského dvora.[48] Zprávy týkající se jednotlivých poselstev z různých koutů světa, jejich jednání i postřehů ohledně chodu ruského státu obsahuje také již citovaná práce L. A. Juzefoviče[49] a N. M. Rogožina.[50] Obě zmiňované knihy si však nedělají nárok na úplnost a jsou spíše souborem zajímavých informací a epizod bez hlubšího ukotvení v širších souvislostech.

Z neruských autorů je podnětná kniha F. Wilsonové,[51] která shrnula významné cesty západoevropanů po ruském státě a tyto informace doplnila nejen základními medailony o osobě cestovatele, ale i o vydáních a překladech daných rukopisů a míře, jakou ovlivnily pohled Západu na ruský stát své doby. Wilsonová patrně vycházela z práce Friedricha von Adelunga, který měl v úmyslu vydat veškeré zprávy zahraničních návštěvníků (diplomatů, obchodníků, vojáků), kteří pobývali v Moskvě. Jeho záměr se však nepodařilo realizovat a Adelung stihl vydat tiskem pouze přehled všech cizinců, kteří od konce 15. století do roku 1700 navštívili Rusko a o své cestě nám zanechali nějakou zprávu.[52] Konkrétně ruskému otevírání se Evropě věnoval celou monografii také A. Brückner,[53] jde však o práci již zastaralou a navíc bohužel velmi tendenční. Podobně lze hodnotit i práci J. Q. Cooka,[54] která je příkladem nejen tendenčního, ale hlavně značně zjednodušujícího pohledu, jenž je založen na opakování mnohdy

[46] Zvláště kapitola *Prijem inostrannych poslov v Moskve*. Tamtéž s. 36 – 63.

[47] MILJUKIN, A. S.: *Prijezd inostrancev v Moskovskoje gosudarstvo. Iz istoriji russkago prava XVI i XVII vekov*, S. Petěrburg 1909.

[48] ZABJELIN, I.,E.: *Domašněj byt russkij carej v XVI i XVII stoletijach*, Moskva 1990.

[49] JUZEFOVIČ, L. A.: *Kak v posol´skich obyčajach vedětsja...*, Moskva 1988.

[50] ROGOŽIN, N. M.: *Iz istorii diplomatii, Oko vsej velikoj Rosii, Ob istorii russkoj diplomatičeskoj služby XVI-XVII vekov*, Moskva 1989.

[51] WILSON, F.: *Muscowy Russia throught Foreign Eyes 1553 – 1900*, London 1970.

[52] ADELUNG, F.: Übersicht der Reisenden in Russland bis 1700, deren Berichte bekannt sind, von Friedrich von Adelung. Bd. I. St. Petersburg-Leipzig 1846.

[53] BRÜCKNER, A.: *Die Europäisierung Ruslands. Land und Volk*, Gotha 1888.

[54] COOK, J. Q.: *The immage of Russia in Western European Thought in the Seventeen Century*, Minnesota 1959.

neopodstatněných klišé stavících Rusko do pozice zaostalé země neschopné poučit se z mnohem rozvinutějšího Západu. Autor také dochází ke zcela nesprávným závěrům v otázce rusko-italských obchodní styků, když zcela ignoruje existenci Archangelsku a veškerých námořních cest.

Nárok na komplexnost si klade práce kolektivu autorů pod vedením G. A. Sanina.[55] Stať o zahraniční politice Ruska v druhé polovině 17. století, kterou napsal sám Sanin, je však zklamáním. Standardně vysokou kvalitu i výpovědní hodnotu si naopak udržela část z pera N. M. Rogožina, která nabízí přehled role Posol´ského prikazu na zahraniční politiku ruského státu.[56] V neposlední řadě je nutné zmínit i rozsáhlou práci M. A. Alpatova,[57] která systematickým způsobem chronologicky komentuje nejdůležitější etapy vzájemného poznávání se od dob Povesti vremennych let až do počátků 18. století.

Prací, které by se věnovaly konkrétně ruským poselstvům do Itálie v druhé polovině 17. století je velmi málo. Z ruských autorů je v prvé řadě nutné zmínit mnohaletý zájem N. A. Kazakové.[58] Její práce jsou v ruském prostředí pro dané téma mimořádné. N. A. Kazaková se soustředila především na zmapování možnosti použít oficiální ruské dokumenty zaznamenávající průběh poselstev jako zdroje pro studium míry informovanosti tehdejších ruských elit o politické a geografické mapě západní Evropy. Pozornost Kazakové se proto soustředila na

---

[55] *Istorija vněšněj politiky Rossiji. Koněc XV – XVII vek (Ot sverženije ordynskogo iga do Severnoj vojny)*, Moskva 1999.

[56] ROGOŽIN, N. M.: „Posoľskij prikaz i jego roľ v provedeniji vněšněj politiky Rossiji“, In: *Istorija vněšněj politiky Rossiji. Koněc XV – XVII vek (Ot sverženije ordynskogo iga do Severno vojny)*, Moskva 1999. Z dalších prací např.: ROGOŽIN, N. M.: *Obzor posol´skich knig iz fondov-kolekcii chranjaščichsja v CGADA (konec XV - načalo XVIII v.)*, Moskva 1990, s. 343 - 371; TÝŽ: *Posol´skije Knigi Rosii konca XV - načala XVII vv., Moskva 1994*; TÝŽ: *Proezžaja po Moskovii (XVI - XVII) glazami diplomatov*, Moskva 1991.

[57] ALPATOV, M. A.: *Russkaja istoričeskaja mysl i Zapadnaja Evropa XII - XVII vv*., Moskva 1973, především část „Rossija i Zapad“ a podkapitola „Čto znal Posol´skij prikaz o Zapadnoj Evrope“, s. 314 an.

[58] KAZAKOVA, N. A.: *Zapadnaja Evropa v russkoj pismennosti XV-XVI vekov*, Leningrad 1980; TÁŽ: „Evropskije strany v zapisach russkich putěšestvenikov serediny XV veka“, In: *Voprosy Istorii*, Moskva 1977; TÁŽ: „Zapadnaja Evropa v russkoj pismennosti XV-XVI vv.“, In: *Iz Istorii meždunarodnych kulturnych svjazej Rosii*, Leningrad 1980; TÁŹ: „Statějnyje spiski russkich poslov v Italju kak pamjatniki literatury putešestvij (seredina XVII v.)“, In: *Trudy oděla drevněrusskoj literatury* XLI.

popisy evropské každodennosti a její recepci v prostředí ruského státu. Politického i ekonomického pozadí daných cest si všímá jen velmi okrajově. Tato skutečnost však nic nemění na tom, že její práci je nutné vnímat jako velmi přínosnou, i když jisté omezení pramení ze skutečnosti, že autorka vycházela téměř výhradně z ruských zdrojů, ani v jednom případě necituje velmi cenné italské materiály. Ty však byly v různé míře užity ve studiích z pera italských autorů, především A. M. Crinové,[59] R. Risalitiho[60] a C. Ciana[61].

Anna Maria Crino ve své studii přetiskla některé z dokumetů uložených ve Státním archivu ve Florencii a částečně využila také práci z první poloviny 19. století, kterou napsal Sebastiano Ciampi.[62] Crinová bohužel nevědomky objevila objevené, když přetiskla – nikoliv všechny – materiály, které ve své edici publikoval již Buturlin. Neúplné dokumenty se vztahují pouze k prvnímu poselstvu Ivana Čemodanova, autorka je však bohužel nikterak nekomentuje, ve svých závěrech týkajících se rusko-italských kontaktů opakuje staré a mnohdy zavádějící informace převzaté z Ciampiho. A tak hlavním přínosem její práce je zpřístupnění dokumentů z fondu *Carte Strozziane*, které však bohužel nepřináší více, než co je známé z medicejských fondů.

Renato Risaliti zasvětil studiu rusko-italských vztahů většinu svého profesního života, avšak jeho zájem leží především v období od nástupu Petra Velikého. Staršímu období věnoval méně pozornosti, což se projevuje i ve výběrovosti

---

[59] CRINO, A. M.: „Rapporti culturali, diplomatici e commerciali degli Zar di Russia con i Granduchi di Toscana e Venezia nel ´600“, In: *Annali della facoltà di Economia e Commercio in Verona*, 1966-1967, serie II, vol. I.

[60] RISALITI, R.: *Russi a Firenze e Toscana*, Firenze 1992; TÝŽ: *Studi sui rapporti italo-russi coi „Riccordi di viaggi" inediti di Luigi Serristori*, Pisa 1972; TÝŽ: *Viaggiatori russi in Italia, Russi a Firenze e in Toscana*, vol. I, Firenze 1992; TÝŽ: „Gli Slavi e l´Italia, Viaggi e rapporti dal Quattrocento al Novecento“, Centro Interuniversitario di Ricerche sul Viaggio in Italia. Biblioteca del Viaggio in Italia, n. 52; TÝŽ: „I Rapporti commerciali fra la Russia e la Toscana (Livorno)“, *Archivio Storico Italiano*, Firenze 1977, s. 483 – 498.

[61] CIANO, C.: „Russia e Toscana nei secoli XVII e XVIII“, *Pagine di storia del commercio e della navigazione*, Pisa 1980.

[62] CIAMPI, S.: *Bibliografia critica delle antiche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell´Italia colla Russia, colla Polonia, ed altri parti settentrionali; il tutto raccolto ed illustrato con brevi ceni biografici delli autori meno conosciuti da Sebastiano Ciampi*, Firenze 1834-1842.

studovaných dokumentů. Risaliti si správně povšiml, že rusko-italským kontaktům v 17. století nebyla věnována pozornost,[63] ale i jeho vlastní bádání a z něj plynoucí závěry jsou nejen neúplné, ale bohužel místy i zcela mylné.[64] Přesto patří jeho práce k těm nejlepším, které k danému tématu byly sepsány.

I Cesare Ciano věnuje mnohem větší pozornost pozdějšímu období, a tak těžiště jeho práce leží jednoznačně až v 18. století. Ciano věnuje pozornost archangělsko-livornskému obchodu, přítomnosti ruské flotily v Livornu a Portoferraio (od roku 1769) a pozoruhodným italským konotacím spojeným se snahou Kateřiny II. dosídlit Krym a konkrétně město Cherson. Díky této monografii lze zrekonstruovat relativně přesný obraz archangělsko-livornského obchodu včetně množství a druhu zboží i konkrétních obchodníků, kteří se jeho dovozem živili.

O nejstarších formách rusko-italského obchodu velmi podrobně píše například S. P. Karpov,[65] M. Chiaverini[66] či polská badatelka D. Quirini–Poplawská.[67] Ruský obchod na Baltu zachycuje práce I. P. Šaskolského.[68] Podobě ruského vnitřního obchodu se ve své knize věnuje I. M. Kulišer,[69] který své závěry staví na základě

[63] „Diro subito che in questo campo specifico non esiste ancora nessuno studio russo o sovietico." „Řeknu rovnou, že o tomto specifickém tématu neexistuje žádná ruská nebo sovětská práce." RISALITI, R.: „I Rapporti commerciali fra la Russia e la Toscana... , s. 490.

[64] Risaliti, přestože prokazatelně zná ruské prameny, vychází téměř výhradně z italských zdrojů, avšak ani ty nevyužívá beze zbytku. Zcela například opomenul cestu Željabuského a Davydova v roce 1662-3 a nesprávně interpretoval i cestu Čemodanova. Došel tak k mylnému závěru, že rusko-toskánská obchodní dohoda o dovozu kaviáru existovala až od roku 1666 (tedy o téměř deset let později než je skutečnost). Opakuje také velmi zažitou chybu, že k podpisu obchodní dohody došlo také mezi Ivanem IV. a Cosimem I. Medici.

[65] KARPOV, S. P.: *Ital´janskije morskije republiky i Južnoje priemorje v XIII.-XV. vv*, Moskva 1970.

[66] CHIAVERINI, M.: *Il Porto pisano alla Foce del Don, tra il XIII-XIV secolo*, Pisa 2000.

[67] QUIRINI-POPLAWSKA, D.: „Ambascerie Moskovite in Italia nei Secc. XV. e XVI. aspetti politici e religiosi", In: *Itinerari di idee, uomini e cose fra est ed ovest europeo*. Udine, 21-24 novembre 1990, Atti del Convegno Internazionele a cura di Marialuisa Ferrazzi, Udine 1991; TÁŽ: *Wloski handel czarnomorskimi niewolnikami w późnym średniowieczu*, Kraków 2003.

[68] ŠASKOLSKIJ, I. P.: *Russkaja morskaja torgovlja na Baltike v XVII v.*, S. Petěrburg 1994. O důležitosti míru ze Stolbova také viz ŠASKOLSKIJ, I. P.: *Stolbovskij mir 1617g. i torgovyje otnošenia Rossiji so Švedskim gosudarstvom*, Moskva 1964.

[69] KULIŠER, I. M.: *Očerk istorii russkoj targovli*, S. Petěrburg 1923 (Nově KULIŠER, I. M.: *Istorija russkoj torgovli i promyšlennosti*, Čeljabinsk 2003, zvláště část osmá: „Torgovlja i kupečestvo Moskovskogo gosudarstva po soobščenijam inostrancev XVI-XVII st."

nejrůznějších zpráv především z pera zahraničních návštěvníků ruského státu. Dějiny ruského námořního i říčního obchodu do konce XVII. stol. sepsal a v roce 1864 poprvé opublikoval A. V. Viskovatov.[70] Konkrétně toskánsko-ruskému obchodu v 17. století i později se detailně věnují již citovaní C. Ciano[71] a R Risalitti[72], na ruské straně I. S. Šarkova[73], a obecněji i další autoři.[74] Středomořský obchod v souvislosti s livornským přístavem zachycuje a do širších evropských souvislostí zasazuje práce Braudela a Romana.[75]

Kontaktům na poli kulturní výměny se přehledně věnuje ve své monumentální několikasvazkové práci, v níž částečně vychází ze starší práce Ciampiho[76], LoGatto[77] a nejnověji i reprezentativní skupina vědců z ruské i italské strany aktuálně shromážděných kolem projektu *Italia-Russia attraverso i secoli. Da*

[70] VISKOVATOV, A. V.: *Kratkij istoričeskij obzor morskich pochodov russkich i morechodstva ich voobše do ischoda XVII stoletija*, Petěrburg 1994.

[71] CIANO, C.: „Russia e Toscana nei secoli XVII e XVIII", In: *Pagine di storia del commercio e della navigazione*, Pisa 1980.

[72] RISALITTI, R.: *Rapporti commerciali tra la Russia e il porto di Livorno e il Mediteraneo nel eta medicea*, Livorno 1978.

[73] ŠARKOVA, I. S.: *Rossija i Italija – Torgovyje otnošenija XV – pervoj četverti XVIII v.*, Leningrad 1981; Táž: „Posol´stvo I. I. Čemodanova i otkliki na nego v Italii", In: *Problemy istorii meždunarodnych otnošenij*, Moskva 1972.

[74] Další vybraná literatura k ruskému obchodu: FISHER, R. H.: *The Russian Fur Trade, 1550 - 1700*, Berkeley – Los Angeles 1943; KIRCHNER, W.: *Commercial Relations Between Russia and Europe, 1400 - 1800*, Bloomington 1966.

[75] BRAUDEL, F. - ROMANO, R.: *Navires et marchandises a l´eutree du potr de Livorne (1547-1611)*, Paris 1951.

[76] Italské (toskánské) vlivy zprostředkovaně přes Polsko: CIAMPI, S.: *Notizie di Medici, maestri di musica e cantori, pittori, archtetti, scultori ed altri artisti italiani in Polonia e polacchi in Italia raccolte da Sebastiano Ciampi. Con appendice degli artisti italiani in Russia*, Lucca 1830.

[77] Lo GATTO, E.: *Gli artisti italiani in Russia, Gli architetti a Mosca e nelle province, L´opera del genio italiano all´estero*, Roma 1934. Přepracovaná verze zbavená informací poplatných době svého vzniku, TÝŽ: *Russi in Italia, Dal secolo XVII ad oggi*, Roma 1971. Konkrétně o slavné etapě ruských architektů v Moskvě viz: „Aristotelle Fioravanti a Mosca: 1475-1975", Convegno sugli architetti italiani del rinascimento in Russia promosso dell´Universita di Bologna e dall´S.A.L. Instituto per la storia Lombarda, Milano, Bologna 1975.

Giotto a Malevič.[78] Z ruských prací se obecně kulturnímu ovlivňování věnují například práce Limonova či Miljukova.[79]

Přestože výčet literatury a badatelů, zabývajících se ruskou zahraniční politikou a ruským otevírání se Evropě rozhodně není malý, konkrétních studií věnujících se přímo rusko-italským vztahům druhé poloviny 17. století je málo a navíc se často omezují na prosté informování o dílčích pramenech, nebo interpretují jednotlivé fondy a neberou v úvahu existenci dokumentů popisujících stejnou událost z dalších možných úhlů pohledu. K tomuto závěru dospěla i ruská badatelka I. S. Šarkova, která svoji přehledovou studii o pramenech k historii rusko-italských ekonomických vazeb[80] zakončila slovy: *hlubší studium pramenů, jejich lepší poznání a případné doplnění je výzvou pro budoucnost*. Jistou reakcí na tento stav je i předkládaná disertační práce.

STRUČNÝ HISTORICKÝ PŘEHLED

Evropa druhé poloviny 17. století se nejen zvolna vzpamatovávala z následků třicetileté války[81], ale především na mnoha místech vstupovala do nových, neméně závažných a pro další historický vývoj signifikantních konfliktů či kontaktů.[82] Vestfálský mír znamenal potvrzení jistého přeskupení sil, ale zároveň

[78] Jde o rozsáhlý projekt s podtitulem Reciproca meraviglia (Vzájemné okouzlení) zaštítěný prezidenty a vládami obou států. Jeho nejviditelnějším projevem je (přelom roku 2004/2005) pozoruhodná výstava prezentovaná jak v Římě, tak v Moskvě, jež nabízí jedinečný pohled na vzájemné prolínání a ovlivňování obou tak vzdálených kultur. Viz katalog výstavy LAFRANCONI, M, - ELIA, G. M. - DANILOVA, I. - MARKOVA, V. - SARKISJAN, D. a kol.: *Da Giotto a Malevič. La reciproca meraviglia*, Roma 2004.

[79] LIMONOV, I. A.: *Kulturnye svjazy Rosii s evropejskimi stranami v XV – XVII vv.*, Leningrad 1978; MILJUKOV, P. N.: *Obrazy z dějin ruské vzdělanosti*, část II, Církev a škola (víra, tvorba, vzdělání), Praha 1903.

[80] ŠARKOVA, I. S.: *K istorii russko-ital´janskich ekonomičeskich svjazej v XVII v.*, Srednije Veka 35/1972.

[81] ENGLUND, P.: *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000; TÝŽ: *Nepřemožitelný*. Historie první severní války. Praha 2003, PARKER, G (ed.).: *The Thirty Years*, London 1989;

[82] KISSINGER, H.: *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999; PENNINGTON, D. H.: *Europe in the seventeenh Century*, London and New York 1989; MUNCK, T.: *Evropa sedmnáctého století 1598 - 1700*, Praha 2002; KALISTA, Z.: „Západní a

otevřel dveře dalším snahám o upevnění mocenských pozic. Z hlediska teorie mezinárodních vztahů vstoupila Evropa do období tzv. klasického mezinárodního systému[83], jenž je typický dominantní úlohou suverénního státu (avšak suverénního nikoliv již výhradně na základě personálním, nýbrž teritoriálním); rovnováhou moci (udržovanou díky neustálému napětí) a konečně bojem o postavení té které země jako regionální velmoci. Toto hodnocení můžeme brát jako jisté východisko, avšak – jako všechna teoretická dělení – nelze jej chápat absolutně. Druhá polovina 17. století je obdobím, kdy se výše zmíněné rysy novověké společnosti utvářejí a usazují.[84]

Nezpochybnitelnými suverénními mocnostmi námi sledovaného období v oblasti západní Evropy byly, i přes velké vnitřní i mezinárodní komplikace, Anglie a Francie. V oblasti šíře pojaté střední Evropy si i přes velmi vážné problémy udrželi své dominantní postavení rakouští Habsburkové. Pokud se týče oblasti severní, respektive severovýchodní Evropy, Švédsko přecenilo své síly a přes velmi slibný začátek neudrželo postavení hegemona této části kontinentu, na nějž si dělalo nároky i neustále slábnoucí Polsko. Obě země nakonec podlehly moci zcela nového a na počátku přelomu století téměř neznámého aktéra – Ruska. Právě souboj o postavení dominantní země východní a severní Evropy spojený s tureckým nebezpečím[85] a snaha již relativně stabilizovaných evropských mocností

---

střední Evropa v době Ludvíka XIV“, In: ŠUSTA, J. (red.): *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Díl šestý. Bronzová skála moci státní 1650-1789*, s. 61 - 172; PAULOVÁ, M.: „Evropský východ v druhé polovici 17. věku“, In: ŠUSTA, J., c. d., s. 173 - 206.

[83] K pojmu viz: PEARSON, F. S. - ROCHESTER, M.: *International relations*, New York 1988, s. 33 - 43; VIOTTI, P. R. - KAUPPI, M.: *International relations and word*, New Jersey 2001.

[84] KENNEDY, P.: *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500 - 2000*, Praha 1996; PALMER, R. R. - COLTON, J. : *A History of the Modern World*, New York, 1995; PARKER, G. - SMITH, L. M. (ed.): *The General Crisis of the Seventeenth Century. Second Edition*, London and New York 1997; HOBSBAWM, E. J.: „The Crisis of the Seventeenh Century“, In: ASTON, T. (ed.): *Crisis in Europe 1560 - 1660*, New York 1965, s. 5 - 58; TÝŽ: „The General Crisis of the European Economy in the XVII. Century“, In: *Past and Present* 5, 1954, s. 31 - 64; KOENIGSBERG, H. G.: *Early Modern Europe 1500 - 1789*, London and New York; MACZAK, A. (wyd.): *Europa i świat w początkach epoki nowożytnej*, Warszawa 1991; MICHAEL, R.: „Queen Christina and the General Crisis of the Seventeenh Century“, In: Aston, T. (ed.): *Crisis in Europe 1560 - 1660*, s. 195 - 218.

[85] RYPKA, J.: „Osmanské impérium v rozmachu a stínu slávy (1453 - 1664)“, In: ŠUSTA, J. (red.): c. d., *Díl pátý. V branách nového věku (1450 - 1650)*, s. 439 - 472.

o rovnováhu sil v Evropě je pro dané období určující a stojí v pozadí veškerých pro tuto práci podstatných politických, diplomatických i ekonomických vztahů.
Naopak jih Evropy žil odlišným rytmem. Španělsko postupně, ale zcela zjevně, opouštělo své dříve významné pozice. Státy Apeninského poloostrova měly také bouřlivé etapy svého vývoje za sebou a jako by jen žily z toho, co již bylo vytvořeno. Mluvím-li o státech Apeninského poloostrova – velmi zjednodušeně a nepřesně o Itálii – myslím tím především dva tehdy suverénní státy s vlastní, byť pochopitelně silnějšími zeměmi ovlivňovanou, politikou: Nejjasnější benátskou republiku a Velkovévodství toskánské. Jih dnešní Itálie, Sicílie, Neapolsko stejně jako na severu Milánsko a sice samostatný, ale zcela závislý Janov byly pod přímým vlivem říše madridských Habsburků. Relativně samostatný Piemont byl nejprve pod habsburským a později francouzským vlivem a další drobné státy jako Parma, Piacenza, Modena, Urbino, Ferrara byly příliš malé, bez schopnosti ovlivnit běh událostí a současně závislé na politice některého z dominantních evropských států, mezi nimiž zcela specifickou roli hrála dosud nezmíněná veličina - papežský stát a jeho kuriální politika.[86]
Moje studie rusko-italských diplomatických vztahů v druhé polovině 17. století nejen popisuje vzájemné poznávání dvou světů, které byly dosud od sebe značně izolovány, ale také na pozadí velmi konkrétních událostí a jednotlivých dílčích kroků reflektuje průběh emancipace vzmáhajícího se ruského státu až do chvíle, kdy se jednoznačně postavil na místo dominantní říše východní Evropy po bok ostatních evropských mocností. Rusko-italské kontakty druhé poloviny 17. století se jeví jako pozoruhodný, jakoby modelový příklad, na němž se dá krok po kroku sledovat převratný vývoj ruské říše směrem k jedné z evropských mocností.

Ruský stát

I když je mýtus o Petrovi Velikém, jenž zcela sám a z ničeho otevřel své zemi dveře na západ a na zelené louce vystavěl mocnou říši, již dlouho narušován a

[86] Papežský stát, nepochybně velmi významný činitel tehdejší „italské“ diplomacie, byl nejen v druhé polovině 17. století velmi specifickým a zcela neporovnatelným typem hráče na evropské šachovnici, proto nebude jeho diplomacie vůči Rusku – s nutnými a naprosto neopomenutelnými výjimkami – v této práci detailně sledována.

oponován četnými dílčími studiemi i rozsáhlými pracemi, stále přežívá a formuje obecný pohled na Rusko přelomu 17. a 18. století.[87] Na Petrovi jistě ležel viditelný kus práce, ale domnívám se, že mnohé rozhodné kroky vykonal již jeho otec Alexej Michajlovič,[88] který si uvědomoval tíhu ruské izolace.

Rusko za vlády Alexeje Michajloviče prošlo skutečně dramatickými změnami, ať již ve vnitřní, či zahraniční politice. Pryč byly doby, kdy se slabý, vnitřně rozvrácený ruský stát nedokázal bránit pronikání Poláků či Švédů, kdy byl trůn ohrožován samozvanými cary, cizinci či bojary. Vláda druhého z Romanovců a následný „triumvirát" jeho potomků byly relativně stabilní a ustály i radikální změny. Car Alexej a zpočátku i jeho švagr Boris Morozov, jenž soustředil ve svých rukou vedení několika nejvýznamnějších prikazů, dokázali potlačit, i když s vypětím veškerých sil, povstání, jež s nebývalou silou propukala od zavedení nových přísných daní. Car i přes značný konzervativismus svých poddaných prosadil právní reformu, tzv. Uloženije, jež mělo nahradit zastaralý „sudebnik" z roku 1550 a potvrdil tak změny, jimiž Moskevský stát a ruská společnost prošly.[89] Výrazným zásahem do starých ruských pořádků bylo i zrušení městničevstva (1682) a vytvoření prostoru pro mnohem flexibilnější „kariérní" šlechtu.[90]

Obdobím převratných změn prošla v polovině 17. století i ruská pravoslavná církev. V roce 1652 se na carovo přání stal novým moskevským patriarchou

---

[87] Srov. např.: „Zahraniční politiku, tak jak ji znaly západní státy, Rusko nerozvinulo až do časů Petra Velikého. Teprve jejím rozvinutím však mohla pro Západ vzniknout možnost všeobecného a moderního poznávání ruského státu." HELLMAN, M. - SCHRAMM, G. - ZERNACK, K.: *Handbuch der Geschichte Russlands*, Band 2, Von Randstaat zur Hegemonialmacht, Stuttgart 1986, s. 182.

[88] PLATONOV, S. F., „Car Alexej Michajlovič (opyt charakteristiki)." In: *Tri veka*, red. V. V. Kallaš, vol. 1, Moskva 1912, s. 85 - 114.

[89] Kompletní text Uloženije i s komentářem *Sobornoje uloženije 1649 goda*. *Teksty kommentariji*, Leningrad 1987; mnohé o něm a vnitřní politice daného období také viz KLJUČEVSKIJ, V.: *Ruské dějiny*. Díl III., Praha 1928 nebo MACŮREK, J.: *Dějiny východních Slovanů I.* (Do doby Petra Velikého), Praha 1947, především s. 225-246.

[90] Viz: SOLOVJEV, S. M.: *Istorija Rosii s drevnějšich vremen*. Kniga V. (Toma IX-X), Moskva 1961; KLJUČEVSKI, V.: *Ruské dějiny*. Díl III, Praha 1928, ŠUSTA, J., c. d.; MACŮREK, J.: *Dějiny východních Slovanů I. (Do doby Petra Velikého)*. Praha 1947; PLATONOV, S. F.: „Car Alexej Michajlovič (opyt charakteristiki)." c. d.; VERNADSKY, G.: *The Tsardom of Muscovy 1547 - 1682*. New Haven, 1969, vše s mnoha dalšími odkazy na dílčí studie a monografie.

novgorodský metropolita Nikon, jenž prostřednictvím pravoslavných duchovních z Ukrajiny, hodlal opravit staré církevní knihy. Prosadil i některé liturgické změny, což stejně jako oprava církevních textů vyvolalo bouřlivý odpor konzervativních kruhů pravoslavné církve. „Starověrci" obvinili patriarchu z kacířství, výsledkem byl rozkol v ruské pravoslavné církvi.[91]

I zahraniční politika sílícího ruského státu nesla rysy zvovuobnovené stability a síly.[92] I když se Moskevský stát snažil držet stranou bojů třicetileté války a mírových rozhovorů v závěru války se neúčastnil, byl car na švédský popud v závěrečné deklaraci označen jako spojenec švédského krále a spolu s Francií uveden jako garant věčného míru.[93] A i když se na carském dvoře tento krok zpočátku nesetkal s nadšením, se svojí „rolí" se smířili a nakonec chápali carovo jméno pod tak významných dokumentem jako poctu.[94]

Dalším významným krokem bylo připojení levobřežní Ukrajiny (1654).[95] Rusko se tímto posunulo více na západ nejen geograficky, ale i „ideologicky" a zapojilo se do světa evropské politiky, do kolotoče svazků, spojenectví, aliancí, jejichž cílem bylo posílení vlastních pozic a udržení příznivé mocenské rovnováhy.[96] Ruský stát si nemohl nevšimnout, jak jeho odvěký rival – Polsko – slábne. Nemohl ignorovat ani nebezpečí stále se přibližující osmanské říše, s jejímž

---

[91] MACŮREK, J.: Dějiny, s. 252-253; ZERNACK, K.: Handbuch, s. 82-84, 113-120.

[92] Např.: *Istorija vněšnjěj politiky Rossiji. Koněc XV – XVII vek* (Ot sverženije ordynskogo iga do Severnoj vojny), Moskva 1999.

[93] Instrumenta Pacis Westphalicae. Die Westfälischen Friedensverträge. Vollständiger lateinischer Text mit Übersetzung der wichtigeren Teile und Regesten. Dritte, durchgesehne Auflage. Bern und Frankfurt/M. 1975, s. 77, paragraf 11.

[94] Car byl tímto postaven do řady vedle ostatních evropských panovníků a Moskevská Rus uznána jako stát, jenž má své místo v evropské politice, tento úspěch však přišel, aniž by proto musel cokoliv udělat. Blíže WÓJCIK, Z.: „Zmiana w ukladzie sił politycznych w Europie środkowo-wschodniej w drugiej połowie XVII wieku", *Kwartalnik Historyczny*, 67, 1960, s. 30-31.

[95] V lednu 1654 byla v Perejaslavi Ukrajina připojena pod vládu moskevského cara. O tři měsíce později pak byla v tzv. „březnových článcích" vymezena práva a povinnosti záporožského vojska a celé Ukrajiny vůči novému panovníkovi. O pět měsíců později 1654 vyjádřil car své „právo" na Ukrajinu ukazem, že od této doby bude jeho carský titul znít „vší Veliké a Malé Rusi samoděržec". Viz POCHLEBKIN, V. V.: *Vněšnaja politika*..., s. 449.

[96] *Dějiny diplomacie I*., Praha 1950. (Překlad z ruského originálu Istorija diplomatiji. Moskva 1941.) WÓJCIK, Z. a kol.: *Historia dyplomacji polskiej*, tom. III. 1572 - 1795, Warszawa 1982.

vazalem – Krymským chanátem – sousedil. Musel si všimnout, jaké bohatství plyne z „pouhého“ držení baltských přístavů a kontroly námořního obchodu. Svět, s nímž se nyní stále více setkával, jej nutil ke srovnávání a konfrontacím a také k následným činům. Mnozí Rusové sice považovali jakékoliv srovnávání Ruska s Evropou za naprosto nepřijatelné a svatokrádežné, rozum však pomalu překonával svět idejí.

Vyspělou schopnost nejen diplomatického jednání projevilo Rusko také svým vztahem k povstání Bohdana Chmelnického, kdy získalo obrovské území patřící polsko-litevské říši. V úspěšném získávání dalších území pokračovalo i nadále, dokázalo využít prohlubující se polské slabosti a získalo jak Bílou Rus, tak také značné území Litvy a nedávno ztracené území Smolenska, k němuž po vypuknutí polsko-švédské války přidalo i Vilno (Vilnius).[97] Příměřím s polským králem Janem Kazimírem (1656) se Rusku dokonce otevírala možnost zisku polského trůnu. I nově obnovené boje ukončené andrušovským příměřím (1667)[98] znamenaly ruský zisk: Polsko se vzdalo Smolenska a Černigovska, Ukrajina zůstala rozdělena a navíc byl Rusku – zatím jen na dva roky – postoupen i Kyjev. Zcela mimořádné byly územní zisky Ruska na východě, Moskevský stát zde již od poloviny 16. století expandoval s nebývalou rychlostí.

Ruský stát se jako silný a vážený partner přidal ke skupině evropských zemí, v jejímž čele stála habsburská říše a kterou stmeloval společný zájem: porážka stále více se rozpínající turecké moci. Rokem 1686 a zapojením Ruska do aliance byla tato země de facto uznána jako významná moc v evropském systému států, s čímž souvisela i otázka uznání carského titulu.[99]

Vedle prostého územního zisku hrála v tehdejší Evropě velmi důležitou roli i otázka obchodu. Největší zisky představoval obchod námořní. I tak rozlohou relativně malý stát, jakým byly Spojené nizozemské provincie, znamenal na politické mapě Evropy díky obchodním kontaktům a silné flotile velmi mnoho. Holandští kupci, kteří postupně nahrazovali kupce anglické, do značné míry

[97] BIDLO, J.: „Polsko a Rusko v letech 1450 - 1650“, In: ŠUSTA, J. (red.): c. d., Díl pátý. V branách nového věku (1450 - 1650).

[98] WÓJCIK, Z.: *Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*, Warszawa 1959.

[99] HELLMAN, M. - SCHRAMM, G. - ZERNACK, K., c. d., s. 193.

ovládali i ruský zahraniční obchod.[100] Navázání a kontrola alespoň části evropského obchodu a s ním spojených zisků byly cílem každého státu. Rusko bylo díky své poloze, jež nenabízela přirozený a bezkonfliktní přístup k moři, v tomto směru velmi hendikepováno. Po ztrátě Narvy, kterou Ivan IV. držel v létech 1558 až 1581, Rusové obchodovali na Baltském moři pouze pod plnou kontrolou Švédska.[101] Jediný ruský mořský přístav Archangelsk a Švédy kontrolovaný obchod na Baltu ovšem nemohl tak velkou a sílící zemi uspokojit, proto se ruští carové snažili získat lepší „vstupní bránu" a tím i odbytiště pro své zboží.[102] Právě s tímto cílem je úzce spojena snaha získat přístup nejprve k Baltskému, a po neúspěšných pokusech, později k Černému moři.[103] Zcela v souladu s nutností pozvednout a rozšířit ruský zahraniční obchod je i cesta navázání přímých obchodních styků s toskánským přístavem Livorno a snaha o přímé obchodní kontakty s Benátskou republikou.

---

[100] LJUBIMENKO, I. I.: „Torgovyje snošenija Rosii s Angliej i Gollandiej s 1553 do 1649", In: *Izvestija akademii nauk SSSR*, Otd, Obš, Nauk, Nr. 10/1933, s. 729 – 754.

[101] Ruští obchodníci vlastnili několik lodí (nejvíce je prokazatelně doloženo 50 lodí s asi dvacetičlennou posádkou plus menší lodě), které obchodovaly především se švédským železem, mědí, zbraněmi apod. V opačném směru, tedy z Ruska do Švédska, vozily převážně obilí, ale i mnohé další zboží. Tento obchod byl umožněn podepsáním Stolbovského míru v roce 1617 a do 80. let 17. století několikanásobně vzrostl. Viz: ŠASKOLSKIJ, I. P.: *Russkaja morskaja torgovlja na Baltike v XVII v.*, S. Petěrburg 1994. O důležitosti míru ze Stolbova také viz ŠASKOLSKIJ, I. P.: *Stolbovskij mir 1617g. i torgovyje otnošenia Rossiji so Švedskim gosudarstvom*, Moskva 1964. K námořnímu obchodu také VISKOVATOV, A. V.: *Kratkij istoričeskij obzor morskich pochodov russkich i morechodstva ich voobše do ischoda XVII stoletija*, S. Petěrburg 1994.

[102] Mezi velmi zajímavé epizody ruského zahraničního obchodu patří snahy o francouzsko-ruský obchod, díky tzv. Compagnie de Commerce du Nord (rok 1669), která měla konkurovat Anglii a Holandsku. Obě země si v zájmu této záležitosti vyměnily několik poselstev v letech 1633, 1644 a 1669, více viz IKKONIKOV, V. S.: *Snošenija Rosiji s Franciej XVI – XVII vieka*, Moskva 1893.

[103] BODARSKIJ, Ja. E.: „Meždunarodnoje položenije Russkogo gosudarstva i russko-tureckaja vojna 1676 - 1681gg.", In: *Očerki istorii SSSR, Period feodalizma: XVII v.*, red. A. A. Novoselskij, Moskva 1955, s. 518 - 531; GREKOV, I. B. – MALCEV, A. N.: „Meždunarodnoje položenije Rossiji v načale 80-ch gg., 'Večnyj mir' 1686 g. i Krymskyje pochody 1687 i 1689gg.," In: *Očerki istorii SSSR, Period feodalizma: XVII v.*, red. A. A. Novoselskij, Moskva 1955, s. 537 - 541; NOVOSELSKIJ, A. A.: *Borba moskovskogo gosudarstva s tatarami v pervoj polovine XVII veka*, Moskva – Leningrad 1948.

Nejjasnější republika Benátky

Realisticky uvažující Benátky[104] se postupně vzdávaly zásahů do „velké“ evropské politiky, stále však disponovaly nesmírně účinnou diplomatickou sítí, která v mnohých sporech evropským mocností hrála svoji velmi důležitou zákulisní úlohu. Benátským zájmem v druhé polovině 17. století bylo především nahradit ztráty plynoucí z upadajícího středomořského obchodu a v maximální možné míře udržet své pozice proti Turkům.[105] Počátkem 17. století byl benátský senát pod tlakem nucen schválit zákony omezující svobodu cizích obchodníků, byla též okleštěna možnost najímat pro převoz zboží cizí lodě. Více než čtvrt století trvající boje přerušily pevninské obchodní cesty a námořní cesty ve východním Středomoří byly kromě Turků ohrožovány i četnými piráty.[106] Senát se roku 1662 pokusil nelichotivou bilanci a stále vzrůstající konkurenci anglických, holandských, ale i francouzských a italských přístavů vyřešit uvalením daně na importované zboží. Toto opatření však bylo nejen neúčinné, ale ještě více podkopalo postavení benátského přístavu a za dva roky muselo být zrušeno.[107] Benátské manufaktury ztrácely svá tradiční odbytiště, mnohé luxusní benátské zboží přestávalo být módní a nahrazovaly je lacinější výrobky anglických, francouzských či holandských manufaktur. Obchod byl výrazně oslabován i postupným ztrácením benátských opěrných bodů, které jeden po druhém přecházely pod nadvládu Turků, s nimiž vedly Benátky zdlouhavou válku již od 15. století.[108] Stále větší důraz byl proto kladen na zisk dalších území tzv.

---

[104] Pro velmi podrobný přehled o historii Benátek viz: *Storia di Venezia, Dalle origini alla caduta della Serenissima. VII. La Venezia barocca*, a cura di Gino Benzoni e Gaetano Cozzi, Venezia 1998.

[105] PRETO, P.: *Venezia e i turchi*, Firenze 1975; EICKHOFF, E.: *Venezia, Vienna e i Turchi*, Milano 1991.

[106] BIAGINI, A.: *Il sistema mediterraneo: radici storiche e culturali, nazionali*, Roma 2002.

[107] BEC, Ch.: *Venezia, la storia, il mito*, Roma 2003.

[108] V 17. století se bojovalo především o Krétu (Kandii). Patnáct let trvající válka (1645 – 1670) Benátčany nejen výrazně vyčerpala, ale i definitivně připravila o veškeré krétské opěrné body. Nové boje se v plné míře opět rozhořely po vytvoření tzv. svaté ligy, která znamenala částečný obrat. Benátkám se za vydatné pomoci Habsburků, Polska, částečně Ruska a finančně i Svatého stolce podařilo mírem v Karlovicích (1699) získat důležité pevnosti na Peloponésu a značnou část Dalmácie. Např. EICKHOFF, E.: *Wenedig, Wien und die Osmanen. Umbruch in Südosteuropa*

terra ferma, kde mnozí bohatí Benátčané – dříve obchodníci a námořníci – zakupovali rozsáhlé zemědělské pozemky. Právě díky tomuto přesunu kapitálu, orientaci na vnitřní trh a modernímu způsobu obdělávání půdy byly Benátky v sedmnáctém století, i přes nepřehlédnutelný úpadek námořního obchodu a vyčerpání dlouhotrvající válkou s Tureckem, stále vlivnou zemí, jež si udržela své bohatství a s ním spojenou vysokou životní úroveň i mezinárodní vliv.[109]

Velkovévodství toskánské

Bezpečnější moře, větší obchodní svobody, kratší cesta pro anglické či holandské zboží, změna vkusu a požadavků evropského trhu nebo posun benátského životního stylu a orientace – to jsou jen některé z atributů, které způsobily, že benátský přístav, brána zahraničního luxusního zboží, byl již v druhé polovině 17. století do značné míry nahrazen toskánským přístavem Livorno.[110]
Postavení Toskánska výrazně posílil mír v Chateau Cambrésis (1559). Medicejský principát se definitivně zmocnil Sieny, samostatné postavení si udržela jen Lucca, která stanula na straně Španělska a částečnou nezávislost pod vlivem Španělska si podrželo tzv. Stato dei Presidi.[111] Již v šestnáctém století (1569) se prestiž tehdy již plně absolutistického státu potvrdila udělením titulu velkovévoda, který v druhé polovině 17. století nosil Ferdinand II. Medici (1621 - 1670) a jeho syn

---

1645 bis 1700, Wien 1974 v italském překladu EICKHOFF, E., c. d; pro pozdější dobu: Lo SARDO, E.: *Tra Greci e Turchi. Fonti diplomatiche italiane sul Settecento ottomano*, Roma, 1999, zvláště kap. VII., s. 67 an.

[109] Konkrétně k vyvracení mýtu o úpadku Benátek v 17. století viz ZANNINI, A.: „L´economia veneta nel Seicento. Oltre il Paradigma della „crisi generale", In: *Societa Italiana di Demografia Storica*, La Popolazione nel seicento presentata al convegno di Firenze, 28 - 30 novembre 1996, Bologna CLUEB, 1999, s. 473 - 502.

[110] BERTI, M.: *Nel Mediterraneo ed oltre. Temi di storia e storiografia marittima toscana (secoli XIII-XVIII),* Pisa 2000; ANGIOLINI, F.: „L'Arsenale mediceo: politica marittima dei Medici e le vicende dell'arsenale a Pisa", In: *Livorno e Pisa: due città e un territorio nella politica dei Medici*, Pisa 1980.

[111] DIAZ, F.: *Il Granducato di Toscana. I Medici,* Torino 1987; DIAZ, F. - MASCILLI-MIGLIORINI, L. - MANGIO, C.: *Il Granducato di Toscana. I Lorena*, Torino 1997; COCHRANE, E.: *Florence in the Forgotten Centuries 1527 - 1800*, Chicago 1973.

Cosimo III. Medici (1670 - 1723).[112] Celková hospodářská či politická prestiž velkovévodství sice nebyla nijak oslnivá, ale přesto si Toskánsko stále udržovalo vlivné postavení, o čem svědčí i sňatek Cosima III. se sestřenicí francouzského krále Ludvíka XIV. Marqueritou-Luisou d´Orléans. Ač se četné publikace předhánějí v popisu nejen morálního úpadku kdysi mocného rodu,[113] archivní prameny, řádně vedený livornský obchod i opakovaně potvrzovaný zájem o přízeň medicejského rodu ze strany Francie i Španělska tomu příliš neodpovídají. Toskánští velkovévodové (výjimkou je poněkud tragikomická postava posledního z nich Giann-Gastona, který část svého života prožil i na českém území) neustále sledovali dění v blízké i vzdálené Evropě a snažili se adekvátně reagovat. Uvědomovali si, že v měnícím se uspořádání sil nemá jejich malý stát žádnou výraznou šanci, ale své vlastní zájmy dokázali hájit na velmi slušné úrovni. Ferdinand i jeho syn Cosimo dokázali bravurně lavírovat mezi Francií, Španělskem i vídeňskými Habsburky a udržet tak nezávislost svého území.[114] Pravdou však zůstává, že se jim již nikdy nepodařilo ani se přiblížit moci a síle, kterou měli renesanční Mediceové. Na druhou stranu neopomenutelný je fakt, že neochota či nemožnost aktivně se zapojit do velké evropské politiky vedla k rozvoji vědy, kultury, divadla, opery i dalších oborů, jímž Toskánsko fascinuje dodnes.[115]

[112] CESATI, F.: *I Medici. Storia di una dinastia europea*, Firenze 1999; ANGIOLINI, F. (ed.): *La Toscana di Cosimo III.*, Firenze 1993.

[113] Např. LUCAS-DUBRETON, J-M.: *Życie codzienne we Florencji czasy Medyceusców*, Warszawa 1961; HIBBERT, Ch.: *Vzestup a pád rodu Medici*, Praha 1997.

[114] CAPPONI, N.: *Le Palle di Marte: Military Strategy and Diplomacy in the Grand Duchy of Tuscany under Ferdinand II de´Medici (1621 - 1670)*, The Journal of Military History 68/2004, s. 1105 - 1142.

[115] MARTELLO, G.: *Idede, istituzioni, scienza ed arti nella Firenze dei Medici*, Firenze 1980.